

Н. І. Крючко,

здобувач кафедри судоустрою та прокурорської діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

СУДОВА РЕФОРМА ЯК ОДНА ІЗ ПЕРЕДУМОВ УДОСКОНАЛЕННЯ ОЗНАК СУДОВОЇ ВЛАДИ

Анотація. У статті розглядаються питання удосконалення ознак судової влади, що прямо залежить від удосконалення самої судової влади в країні. Досліджено напрями реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів згідно із Стратегією реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. Названо важливі та актуальні напрями оптимізації судової діяльності. Встановлено, що як результат проведення судової реформи та удосконалення судової системи та судової діяльності очікується підвищення іміджу судової влади.

Ключові слова: судова влада, ознаки судової влади, судова реформа, удосконалення судової влади, авторитет суду.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы усовершенствования признаков судебной власти, что прямо зависит от усовершенствования самой судебной власти в стране. Исследованы направления реформирования системы судостроительства, судопроизводства и смежных правовых институтов согласно Стратегии реформирования системы судостроительства, судопроизводства и смежных правовых институтов на 2015–2020 гг. Названы важные и актуальные направления оптимизации судебной деятельности. Установлено, что в результате проведения судебной реформы и усовершенствования судебной системы и судебной деятельности ожидается повышение имиджа судебной власти.

Ключевые слова: судебная власть, признаки судебной власти, судебная реформа, усовершенствование судебной власти, авторитет суда.

Summary. The article deals with the issues of improving the attributes of the judiciary, which directly depends on the improvement of the judiciary itself in the country. The directions of reforming the judicial system, judicial proceedings and related legal institutions are investigated in accordance with the Strategy for Reforming the Judicial System, Legal Proceedings and Related Legal Institutions for 2015–2020. Named important and relevant areas of optimization of judicial activities. It has been established that as a result of judicial reform and improvement of the judicial system and judicial activity, an increase in the image of the judiciary is expected.

Key words: judicial authority, signs of judicial authority, judicial reform, improvement of judicial authority, authority of the court.

Постановка проблеми. Наразі навколо проблем організації та діяльності інститутів судової влади, шляхів їх подальшого розвитку розгорнулися масштабні дискусії, причому не лише у науковій сфері, а й широко обговорюються в суспільстві та політичною елітою країни. Вбачається, що на шляху створення судової влади в Україні, яка відповідала б міжнародним стандартам, існує багато проблем, для розв'язання яких потрібно вирішити ряд питань, пов'язаних із законодавчим, організаційним,

© Крючко Н. І., 2018

фінансовим, соціально-психологічним, інформаційним, кадровим, матеріально-технічним оформленням усього комплексу заходів, покликаних створити дієву та узгоджену із нормами міжнародного права судову систему нашої держави, виокремивши в ній спеціалізовані судові установи. Беззаперечним є той факт, що удосконалення ознак судової влади прямо залежить від удосконалення самої судової влади в країні. При цьому всі погоджуються із тим, що удосконалення ознак судової влади може бути досягнуто лише шляхом закріплення єдиних стандартів, напрямів і стратегії розвитку судової влади як державно-правового інституту.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аналіз наукової літератури, присвяченої дослідженню окремих ознак судової влади, та нормативно-правової бази, що регулює судоустрій та судочинство, дозволяє дійти висновку, що на теренах вітчизняної науки відсутні комплексні дослідження ознак судової влади. Теоретичним підґрунтям для написання цієї статті є роботи науковців, які досліджують окремі напрями удосконалення судової влади та модернізації судової реформи. Тож різноманітні аспекти останнього розглядали Р. Р. Бамматов, О. Д. Бойков, Л. О. Воскобітова, В. В. Городовенко, Ю. М. Грошевий, М. І. Клеандров, В. В. Комаров, В. О. Лазарева, В. М. Лебедев, І. Є. Марочкін, І. Б. Михайловська, Л. М. Москвич, І. В. Назаров, О. О. Овсяннікова, О. М. Овчаренко, І. Л. Петрухін, С. В. Прилуцький, Ю. О. Ремескова, І. О. Русанова, М. В. Руденко, Н. В. Сібільова, А. О. Селіванов, В. В. Сердюк, В. С. Смородинський, Н. М. Чепурнова, Г. Г. Черемних, Н. Г. Салищева, І. В. Юрєвич, О. Г. Яновська та інші фахівці права, праці яких є вагомим науковим доробком.

Постановка завдання. Відповідно до назви та окресленої проблематики дослідження у статті автор спробує вирішити такі завдання: 1) розглянути пропонувані у фаховій літературі напрями реформування судової влади; 2) проаналізувати стан проведення конституційної судової реформи та узагальнити її роль для вивчення перспективи ознак судової влади; 3) виокремити на цій основі та охарактеризувати основні можливості удосконалення ознак судової влади.

Виклад основного матеріалу дослідження. Беззаперечним є той факт, що удосконалення ознак судової влади прямо залежить від удосконалення самої судової влади в країні. При цьому всі погоджуються із тим, що удосконалення ознак судової влади може бути досягнуто лише шляхом закріплення єдиних стандартів, напрямів і стратегії розвитку судової влади як державно-правового інституту.

Проведення судової реформи та удосконалення судової системи і судової діяльності, як справедливо зазначають дослідники, у переході суспільстві стикаються з дуже складними проблемами, проте, незважаючи на це, всі судові системи повинні формувати та підтримувати впевненість суспільства в їх здатності здійснювати правосуддя справедливо, оперативно та ефективно, з урахуванням обставин кожної справи.

Наразі щодо завершення конституційної судової реформи, то її ініціатори наголошували на тому, що досвід побудови та функціонування судової системи за часів незалежної України сприяв виявленню та розумінню сильних та слабких боків судової влади, що надало можливість експертам, як вітчизняним, так і європейським, визначитися із подальшими можливостями для реформи і розвитку. Свідченням цього є «стратегічна мета» та «очікувані результати» забезпечення права особи на справедливий суд, викладені у Національній стратегії у сфері прав людини, що за-

тверджена Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. Так, стратегічною метою забезпечення права особи на справедливий суд було проголошено: а) забезпечення права на незалежний та справедливий суд у розумний строк; б) створення доступної та ефективної системи судочинства, що відповідатиме європейським цінностям та стандартам захисту прав людини.

Очікуваними результатами щодо забезпечення права особи на справедливий суд автори Концепції назвали такі: 1) забезпечено доступність до правосуддя для кожної особи; 2) деполітизовано та приведено у відповідність із міжнародними стандартами процеси формування суддівського корпусу та притягнення суддів до відповідальності; 3) забезпечено незалежність, безсторонність, ефективність та інституційну спроможність судової системи; 4) підвищено прозорість діяльності суддів та рівень їх відповідальності; 5) усунуто недоліки процесуального законодавства та забезпечено здійснення ефективного судочинства у розумні строки, послідовну судову практику; 6) працює ефективна система виконавчого провадження, у розумні строки виконуються судові рішення і рішення інших органів, зокрема завдяки запровадженню інституту приватних виконавців; 7) підвищено професійний рівень суддів; 8) удосконалено систему суддівського самоврядування; 9) забезпечено гарантії професійної діяльності адвокатів; 10) удосконалено стандарти якості надання правової допомоги та забезпечено їх дотримання; 11) розширено можливості надання первинної та вторинної безоплатної правової допомоги у цивільних та адміністративних справах; 12) забезпечено якісну і доступну правову допомогу через адвокатуру та ефективну систему безоплатної правової допомоги; 13) здійснюється розподіл справ між суддями виключно незалежною автоматизованою системою; 14) впроваджено інститут конституційної скарги; 15) забезпечено відповідно до європейських стандартів доступ до правосуддя дітей, людей з інвалідністю, повнолітніх недієздатних осіб та осіб з обмеженою дієздатністю [1].

Хотілося б наголосити, що повною мірою цих результатів ще не досягнуто, робота по їх реалізації послідовно здійснюється. Сподіваємося на їх щонайшвидше реальне та повне впровадження.

Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр. встановлює такі напрями реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів: 1) забезпечення незалежності, безсторонності та неупередженості суддів; 2) оптимізація суддівського врядування та системи кар'єрного просування суддів; 3) підвищення професійного рівня суддів; 4) підвищення прозорості діяльності суддів та рівня їх відповідальності; 5) підвищення ефективності правосуддя та оптимізація повноважень судів різних юрисдикцій; 6) забезпечення прозорості та відкритості правосуддя; 7) посилення гарантій здійснення адвокатської діяльності та забезпечення доступності безоплатної правової допомоги; 8) реорганізація системи виконання судових рішень та підвищення ефективності виконавчого провадження; 9) приведення повноважень та діяльності органів прокуратури до європейських стандартів; 10) удосконалення процесуального забезпечення справедливості і права на захист під час кримінального провадження; 11) підвищення рівня ефективності роботи судових та правоохоронних органів у боротьбі з організованою злочинністю та випадками корупції; 12) підвищення ефективності попередження злочинів і реабілітації засуджених та вдосконалення

системи виконання покарань; 13) забезпечення належної координації правових інститутів та єдності інформаційної системи. Реформування системи судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів проводитиметься у два етапи: перший етап – невідкладне оновлення законодавства, спрямоване на відновлення довіри до судової влади та суміжних правових інститутів в Україні; другий етап – системні зміни в законодавстві, у тому числі прийняття змін до Конституції України та комплексна побудова інституційних спроможностей відповідних правових інститутів [2].

Організація Об'єднаних Націй також не стоїть осторонь проблем вдосконалення судових систем. Так, у посібнику з оцінки систем кримінального правосуддя пропонуються такі шляхи технічної допомоги у сфері судової системи і системи кримінального правосуддя в контексті широких стратегічних меж може включати діяльність, спрямовану на удосконалення такого: 1) підтримка розробки законодавства, що забезпечить незалежність функціонування судової системи; 2) зміцнення потенціалу судової системи у сфері професійної підготовки та навчання суддів та працівників судової системи; 3) зміцнення чесності суддів та розробка ефективних та прозорих механізмів кримінального переслідування у зв'язку із випадками корупції; 4) зміцнення потенціалу судової системи щодо підтримки стандартів та норм захисту прав людини в межах кримінальних справ; 5) налагодження та розвиток стійких зв'язків та співробітництва між усіма структурами, що беруть участь у роботі систем кримінального правосуддя; 6) розробка спільних системних рішень актуальних проблем, з якими стикається система кримінального правосуддя; 7) розширення доступу до правосуддя [3].

Неодмінною умовою завершення судової реформи та побудови дієвої судової системи є визначення потреб судової влади в матеріально-технічному, фінансовому, кадровому, інформаційному забезпеченні для її повноцінного функціонування та їх своєчасного та прозорого задоволення.

Взагалі, аналізуючи юридичні джерела, що присвячені дослідженню проблем та становленню судової влади доходимо висновку про такі важливі та актуальні напрями оптимізації судової діяльності:

- підвищення рівня професійної підготовки та моральної свідомості суддів;
- пошук шляхів зниження навантаження на суддів та апарат суду;
- удосконалення виконання рішень, прийнятих судами;
- зміцнення незалежності і самостійності судів та суддів.

Щодо підвищення рівня професійної підготовки суддів, то здавна дослідники наголошують на тому, що це вимога сучасного суспільства, а точніше необхідна вимога процесу розвитку сучасного права та правовідносин. Також деякі правники вважають, що зміст професійної підготовки суддів наразі повинен здійснюватися у найрізноманітніших формах, і не лише на базі національного, а й на базі міжнародного права, що, у свою чергу, передбачає реалізацію на практиці ідей інтегративного розуміння права. На монографічному рівні також аргументується необхідність у цілях підвищення якісного складу суддів на законодавчому рівні закріпити інститут кандидатів на посаду судді, до яких би могли належати працівники апарату суду, такі як помічники суддів, можливо, секретарі судових засідань.

Щодо шляхів зниження навантаження на суддів та апарат суду, то наголошується в основному на широкому запровадженні інституту медіації. В Україні на розгляд

Верховної Ради України запропонований проект Закону про медіацію № 3665 від 17 грудня 2015 р., який прийнятий у першому читанні 3 листопада 2016 р. [4]. Причинами ж повільного розвитку запровадження інституту медіації називають такі: відсутність досвіду медіації у нашій країні; відсутність осіб, які б володіли навичками медіатора; відсутність національної системи підготовки медіаторів.

Останніми роками прослідковується така тенденція, що судову систему досліджують з точки зору інвестиційної привабливості нашої країни для іноземних інвесторів. Зазначається, що у сучасному світі розвиток та вдосконалення суспільства, суспільних відносин залежить як від державних, так і приватних інвестицій, як від теоретичних ідей та розробок, так і практичних напрацювань. Проте вважається, що в Україні цей потенціал та інноваційний підхід не реалізовано повною мірою. Однією з причин цього називають некомфортний інвестиційний клімат у нашій державі. Це означає, що суб'єкти, які прагнули б до довгострокових продуктивних інвестицій грошових коштів, творчої енергії, фізичних та духовних сил на території нашої країни, не можуть реалізувати свої бажання через високу ймовірність неочікуваних перешкод, високий рівень можливих ризиків, порушення прав тощо. Усе це посилюється і занадто низьким рівнем довіри громадян та міжнародної спільноти до судової та правоохоронної (правозахисної) системи, невпевненість у захисті своєї власності та майбутніх інвестицій тощо.

Як зазначають у юридичній літературі, підвищити рівень довіри громадян до вітчизняної судової системи одними лише закликами чи окремими законодавчими новелами неможливо. Необхідно провести її модернізацію таким чином, щоб забезпечити поетапне та постійне підвищення якості правосуддя, можливість постійного моніторингу судової практики для прийняття своєчасних організаційних, кадрових, матеріально-технічних заходів розвитку і становлення незалежної та самостійної судової влади [5, с. 10–11].

Також зазначається, що стратегія удосконалення судової системи повинна будуватися не на основі ідеала (ідеальної моделі) чи зовнішніх запозичень, а перш за все виходячи з існуючого стану справ у судовій системі і тих проблем, що перешкоджають реалізації на практиці права громадян на судовий захист, конституційних принципів незалежності суддів і автономії судової влади від інших гілок влади. Інакше кажучи, і проблеми, і їх рішення мають бути закріплені в реальному контексті роботи судової системи сьогодні. Такий підхід не заперечує ні важливості фундаментальних цінностей справедливості і рівності перед законом, ні цінності найкращих практик, що напрацьовані у світі.

Проблема легітимності судової влади є вкрай важливою для сучасної судової влади. Так, відомий правник А. Барак стверджує, що найважливішою якістю судді є суспільна довіра до нього, тобто усвідомлення громадськістю того факту, що цей суддя здійснює правосуддя відповідно до права; це та цінність, яку суддя повинен старанно охороняти. Необхідною умовою існування незалежної судової влади є впевненість суспільства у тому, що судова влада прагне до справедливості на основі права; впевненість у тому, що судочинство здійснюється чесно, нейтрально, при рівному ставленні до кожної із сторін і без натяку на особисту зацікавленість у результаті процесу; впевненість у високому моральному рівні судочинства. Без цієї суспільної довіри судова влада не буде здатна функціонувати [6, с. 287].

Як результат проведення судової реформи й удосконалення судової системи та судової діяльності очікується підвищення іміджу судової влади. Проблематика іміджу судової влади отримала своє дослідження і на монографічному рівні. Так, зазначається, що позитивний імідж судової влади є цінністю політичної культури суспільства, яка обумовлена суб'єктно-об'єктною парадигмою соціально-політичних процесів свого часу. Основою формування іміджу судової влади в контексті політичної культури демократичного суспільства є соціальна справедливість як правова і політична категорія одночасно. У широкому соціально-історичному плані прослідковується, що суд здатен судити лише стільки, скільки йому довіряють, а довіряють тією мірою, якою він відповідає потребам громадян у справедливості і свободі [7]. Сутнісні характеристики іміджу судової влади не вичерпуються її юридичним змістом. Імідж судової влади є її зовнішнім виявом, показником ділових і моральних якостей людей, які її представляють. Імідж же самого суду – це своєрідний ідеальний образ, який стихійно складається через сприйняття його різними соціальними групами на тлі певної політичної ситуації. Він формується у результаті спеціалізованих дій окремих суддів і прокурорів, судових та прокурорських працівників, адвокатів, присяжних тощо. На практиці це означає, що всі вони, починаючи з суддів, при виконанні своїх повноважень, а також у позаслужбових відносинах, повинні уникати всього, що може знехтувати авторитет судової влади, гідність судді чи судових працівників або викликати сумніви в їх об'єктивності, безпристрастності, справедливості, безкорисності. Ми повністю погоджуємося із висновками науковців, що сприйняття судової влади людьми є суб'єктивним та залежить від того, в якому образі влада представлена в їх свідомості, із чим вона асоціюється, які почуття та емоції викликає. Від ставлення до влади залежить її ефективність, стійкість, успішність та власне можливість влади досягати поставлених цілей, імідж судової влади – це її дієвість. Вона задає членам суспільства мету та диктує необхідні форми поведінки. Якщо дієвість починає слабшати, а сама влада не докладає необхідних зусиль для досягнення поставлених цілей, боїться використовувати всі її ресурси, вся система владних відносин припиняє працювати, імідж влади втрачається. Діяльність судової влади, результат того, до чого вона прагне, має бути зрозумілим для людей [7].

На авторитеті судової влади наголошує і Л. М. Москвич, яка досліджувала його у розрізі ефективності судової діяльності та дійшла таких висновків. В умовах активного становлення інформаційного суспільства в Україні судовій владі належить професійно займатися управлінням власним авторитетом: а) розробляти принципи інформаційної політики та реалізовувати її; б) конструювати позитивний імідж суду і суддів; в) виявляти підвищену увагу до публічності й до очікувань населення. Стандарт громадського авторитету суду дозволить належним чином оцінити статус судової влади в умовах трансформації суспільства. Для виміру рівня суспільного авторитету суду можуть слугувати такі показники:

1) юрисдикція суду: а) чи визнано суд єдиним органом, здатним постановити остаточне рішення в правовому спорі; б) чи обмежена сфера юрисдикції суду; в) чи підлягає рішення суду перегляду іншим державним органом; г) чи є рішення суду обов'язковим для осіб, яких воно стосується;

2) альтернативність врегулювання правових суперечок: а) чи існують в країні інститути альтернативного врегулювання спорів; б) яка питома вага спорів,

розв'язаних такими інститутами; в) яке співвідношення виконання судових рішень і рішень, винесених за допомогою альтернативних спорів урегулювання конфліктів;

3) статистичні: а) кількість звернень до суду за розв'язанням правового конфлікту; б) індикатори виконання судових рішень: добровільно чи із застосуванням державного примусу тощо;

4) прозорість судової влади: а) чи налагоджений зворотній зв'язок між судом та суспільством; б) чи доступна громадянам інформація про суд; в) чи задоволені члени суспільства якістю судової інформації; г) чи задовільна якість організації діяльності суду у сфері зв'язків із громадськістю тощо [8, с. 230–231].

Безумовно, і самі судді повинні підвищувати авторитет судової влади шляхом правильного та однострійного застосування законодавства, шляхом подолання фактів тяганини чи незаконної спрощеності при розгляді окремих категорій справ, шляхом викорінення процедури винесення рішень без всебічно та повно досліджених доказів тощо.

Висновки. Як вбачається, модернізація судової влади та удосконалення її ознак буде мати лише позитивні наслідки. Так, запровадження в механізм реалізації судової влади нових прогресивних технологій і механізмів повинно мати як стратегічні, так і тактичні цілі. Стратегічними цілями можна вважати зняття напруги у соціальній сфері, підвищення ефективності управління соціально-політичними процесами, подальший розвиток діалогу між владою та суспільством, забезпечення стійкості влади до зовнішніх та внутрішніх викликів. Тактичними цілями можна вважати підвищення іміджу судової влади, збільшення фінансування державою потреб судової системи та ефективне використання бюджетних коштів, підвищення рівня правової свідомості громадян, підвищення соціальної активності, активізація антропологічного фактора.

Список використаних джерел.

1. Національна стратегія у сфері прав людини : Указ Президента України від 25 серп. 2015 р. № 501/2015. *Офіційний вісник України*. 2015. № 69. Ст. 2257.
2. Про Стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 роки : Указ Президента України від 20.05.2015 р. № 276/2015. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/276/2015> (дата звернення: 08.09.2108).
3. Судебная власть : пособие по оценке систем уголов. правосудия Орг. Объединен. Наций / Упр. Орг. Объединен. Наций по наркотикам и преступности. Нью-Йорк, 2010. URL: https://www.unodc.org/pdf/criminal_justice/10-52547_2_Justice_2_ebook.pdf (дата обращения: 09.09.2018).
4. Про медіацію : проект Закону України від 17.12.2015 р. № 3665. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463 (дата звернення: 08.09.2108).
5. Предложения по совершенствованию судебной системы в Российской Федерации и изменения нормативных актов в целях их реализации / Т. Ю. Бочаров и др. Москва, 2018. 112 с. URL: http://enforce.spb.ru/images/Products/reports/Report_Justice_System_Preview.pdf (дата обращения: 06.09.2018).
6. Барак А. Судейское усмотрение : пер. с англ. / науч. ред.: В. А. Кикоть, Б. А. Страшун. Москва : Норма, 1999. 364 с.
7. Серый В. В. Имидж судебной власти в России как отражение социально-политических процессов : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 / Ин-т социологии РАН. Москва, 2011. 216 с.
8. Москвич Л. М. Эффективность судебной системы: концептуальный анализ : монография. Харьков : ФІНН, 2011. 384 с.